26 EYLÜL 1995

12764

3140. **Ġandūr, Muḥammad Yūsuf**: Tārīḫ Ğazīrat Ibn-ʿUmar munḏu taʾsīsihā ḥatta ʾl-fatḥ al-ʿuṯmānī : (naḥwa 200 – 921 h. / 815 – 1515 m.) / Muḥammad Yūsuf Ġandūr. – Ṭabʿa 1. – Bairūt : Dār al-Fikr al-Lubnānī, 1990. – 479 S.
In arab. Schrift, arab.

030591
CİZRE

31 A 11522

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

(AYRI BASIM)

Sayı: 2 Yıl: 1996

Isparta - 1996

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN Cigre 27 OCAK 2011

BEDİR HAN İSYANI ÜZERİNE BİR DESTAN

Mehmet ÖZÇELİK*
Hasan BABACAN**

Başta âşık edebiyatı olmak üzere, halk edebiyatı mahsullerinin birinci derecede yazılı kaynağı olan cönkler, bu konulara gönül veren insanların meydana getirdiği, ikinci bir nüshası olmayan el yazması eserlerdir. Bu özelliği ile her cönk, halk edebiyatı araştırmaları açısından ayrı bir değer taşır. Bilinen bir şiiri değişik cönklerde, dörtlük sayısı, cümle ve kelimeleri bakımından farklı olarak bulabiliriz. Bu farklılık, cönkü tertip eden zatın o şiiri sözlü gelenekte öyle duymuş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden her yeni cönk yeni bir belge ve yeni bilgiler demektir.

Yazımıza konu olan destan, yaptığımız araştırmalara göre herhangi bir yerde yayınlanmamıştır. İncelediğimiz bir cönk bize, tarihi bir belge sayılabilecek, bu destanı kazandırmıştır.

Destan, Karaman Müzesi'nde kayıtsız olarak bulunan bir cönkten alınmıştır. Cönkte, destan, ondokuzuncu asrın önde gelen âşıklarından Everekli Seyrânî'ye ait olduğu bilinen, biri kırk dörtlük diğeri yüz beş dörtlükten müteşekkil iki destandan sonra yer almaktadır. Diğer iki destanda Seyrânî mahlası yer alırken bu destanda mahlas yoktur. Mahlas yokluğu destanın eksik olabileceğini düşündürüyorsa da son dörtlük okunduğunda bitmiş olabileceği anlaşılmaktadır.

Destan, on birli hece ile yazılmış olup altmış dört dörtlükten meydana gelmiştir. Az sayıda mısradaki hece fazlalığı veya eksikliği ile hece sayısını ve kafiyeyi tutturmak için kelime bünyesinde yapılan birkaç değişiklik dışında şekil olarak oldukça sağlam bir metindir. Sözlü gelenekten yazıya geçirilirken bazı hatalar olabilmektedir. Bu hataların da kimden kaynaklandığını tespit imkânı pek yoktur.

Destan, 1842 yılında başlayan ve 1846 tarihinde bastırılan Bedir Han isyanını anlatır. Destanda geçen yer ve kişi adları olayın geçtiği yer ve kahramanları ile büyük bir benzerlik göstermektedir. Bütün isimler, bu isyana katılanlar, adı geçen yerler de olayın geçtiği mekanlardır. Bunların yanında, destanda Osman Paşa ile Bedir Han karşılıklı olarak konuşturulmakta, olaylar bu konuşmalarla şekillenmektedir. Cephelerin oluşturulması, askerlerin ve silahların mevzilendirilmesi destanda canlı olarak anlatılmaktadır. Bu bilgiler bizde destanı yazanın, bu isyanın bastırılmasında görev almış bir kişi olabileceği intibaını uyandırmaktadır.

Bedir Han Bey'in Halid bin Velid'in torunlarından Diyarbakır valisi Abdülaziz'in soyundan geldiği söylenilmektedir. Bu sebeple de bu aileye intisab şerefi olarak 'Azîzî' denilmektedir. Bedir Han Bey, Abdullah Han'ın oğludur. Aile,

* Yrd. Doç. Dr. S.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.
** S.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

Cizre'den genel bir görünüm

Hz. Nuh'tan bugüne Cizre

"Allah'ın emri olarak, 'Ey arz suyunu yut ve ey gök sen de suyunu kes' denildi. Su çekildi ve iş tamam oldu. (...) O zaman, zalimler Allah'ın rahmetinden uzak olsun, diye nida edildi."

Zeki Müren'in mirasına Kültür Bakanlığı da talip

ANKARA- Zeki Müren'in mirasına Kültür Bakanlığı da talip oldu. Bakanlık, sanatçının sağlığında isminin verileceği bir kuruluşun yapımı için mirasından ayrılmasını istediği payı dev bir müzik araştırma merkezi için kullanmayı planlıyor. Müren'in vasiyetnamesinde yer alan "Türk Eğitim Vakfı tarafından, bıraktığı mirasının tutarı kadar, isminin ebediyen yaşatılması amacıyla Zeki Müren Okulu-lise ya da konservatuvar veya Zeki Müren Hastanesi yaptırılması" yönündeki isteğini içeren hüküm, Kültür Bakanlığı'nı harekete geçirdi. Bu vakıflara başvuruda bulunan Kültür Bakanlığı, mirasın Zeki Müren'in isminin yaşatılması için ayrılan bölümünün "Türkiye Müzik Kültürü ve Tarihini Araştırma Merkezi Projesi" için verilmesini istedi. Zeki Müren'in mirasını bağışladığı Türk Eğitim Vakfı ile Türk Silahlı Kuvvetleri Mehmetçik Vakfı'nın onaylaması halinde Sanat Güneşi'nin ismi, Bakanlık tarafından bu merkezin arşivine ve kurulmasıplanlanan Müzik Müzesi'ndeki "Türk Müziği Bölümü"ne verilecek.

"Hz. Nuh'tan Günümüze Cizre", Cizre Kaymakamlığı ile DÜ İlahiyat Fakültesi'nin birlikte düzenlediği sempozyumun kitabı.

Terör, kargaşa ve mahrumiyet bölgesi olarak zihnimizde çağrışımı bulunan Cizre'nin, gerçekte bu yönünün dışında çok farklı taraflarının olduğunu öğrendik. "Hz. Nuh'tan Günümüze Cizre", Cizre Kaymakamlığı ile Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin ortaklaşa düzenlediği, aynı adı taşıyan sempozyumun kitabı. Kitap, kafalardaki Cizre imajının değişimi yolunda atılan bir adım. Uzun çalışmalar sonucu sempozyumdaki konunun uzmanı bilim adamlarının tebliğlerinin yeraldığı kitapta, Cizre tüm yönleriyle tanıtılıyor. Eserde 'Cizre Şehri ve Tarihteki Yeri' ve 'Kültür ve Sanat Yönüyle Cizre' en önemli bölümleri oluşturuyor. İçerik, görsellik ve baskı kalitesi olarak özenle düzenlenmiş kitabı yayına, Doç. Dr. M. Sait Özervarlı hazırlamış. Peygamberler tarihinde geçen Nûh tufanını bitiminde, Hz. Nûh'un gemisinin karaya oturduğu yer, -çeşitli çevrelerin ittifakıyla- Cizre yakınlarındaki Cûdî dağı olarak bilinmekte. Kur'an-ı Kerim'de geçen: "Allah'ın emri olarak 'ey arz, suyunu yut ve ey gök sen de suyunu kes' denildi. Su çekildi ve iş tamam oldu. Gemi, Cûdî dağı üzerinde karaya oturdu. O zaman 'zalimler Allah'ın rahmetinden uzak olsun' diye nidâ edildi" (Hûd, 11/44) ayeti, bu görüşün en güzel delili. Cûdî, Cizre'nin 32 km kuzeydoğusunda, Mardin vie Siirt'in hududu üzerinde, Musul'a yakın bir sıradağ. Tarihi çok eskiye dayanan Cizre'de Hz. Nuh'un makamı bulunmakta. Cizre, dönemin ilim ve sanat adamlarını yetiştirmiş, bu sebeple bünyesinde çok önemli insanların mezarını ve birçok değerli eşyaları barındırmakta. Eski çağlardan günümüze ilim, kültür, sanat ve efsane kasabası olan Cizre, Güneydoğu'daki terör olayları nedeniyle bu özelliğini kaybetmiş gibi göründüğü bir anda hazırlanan kitap, yalnızca Cizre'yi değil, o dönemin -bazı yönleriyle- tarihini de tanıtmış oluyor.

■ KÜLTÜR SERVİSİ

XVIII. Deutscher Orientalistentag: vom 1.–5. Oktober 1972 in Lübeck. hrsg. von Wolfgang Voigt. – Wiesbaden-1974.

Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. Supplement. II. 15.142–148.

– Nusaybin
– Hasankeyf
– Cizre

ṬUR 'ABDĪN IM 16. JAHRHUNDERT NACH DEN OSMANISCHEN KATASTERBÜCHERN

VON NEJAT GÖYÜNÇ, ANKARA

Ṭūr 'Abdin ist vom geographischen Gesichtspunkt der Name einer in der Südost-Türkei gelegenen Hochebene, die sich von der Nähe von Mardin im Westen bis nach Cizre im Osten erstreckt. Die östliche und nördliche Begrenzung stellt der Tigris dar. Die von Mardin über Nusaybin nach Cizre geführte alte, heute fast verlassene Straße bildet die Südgrenze dieses Gebietes. Dieses Land hat eine West-Ost-Ausdehnung von ca. 200 km und eine Nord-Süd-Ausdehnung von ca. 150 km.

Mardin ist zwar die bedeutendste Stadt des Ṭūr 'Abdīn, aber die Hauptstadt dieses Gebietes ist Midyat, welche heute als ein Kreis (*kaza*) in der Provinz von Mardin liegt. Die weiteren bekannten Städte des Ṭūr 'Abdīn sind Hısn-ı Keyfa (*Hasankeyf*), Nusaybin und Cizre.

In einer syrischen Quelle aus der Mitte des 4. Jahrhunderts wird der Name Ṭūr 'Abdīn zum ersten Mal bezeugt. Er bedeutet der Berg der Knechte. Dieses Gebiet war aber schon den Assyrern bekannt und hieß Kaschiari-Gebirge. Abgesehen davon hatten sie für die Mitte dieses Plateaus den Namen *Nirbu* gebraucht, sowie Izala, für die Gegend von Mardin[1].

Ṭūr 'Abdīn hat eine große Bedeutung für das Christentum, weil diese Religion sich dort von Edessa (Urfa) aus sehr früh verbreitet hat. Dieses Gebiet spielt auch eine sehr wichtige Rolle in der Geschichte des morgenländischen christlichen Mönchstum. Es ist bekannt, daß das erste Kloster im südlichen Teil des Ṭūr 'Abdīn im 4. Jahrhundert gegründet wurde, und in den späteren Zeiten entstanden im Ṭūr 'Abdīn zahlreiche Klöster, die im Mittelalter die Zahl 80 erreichten.

Unsere Kenntnisse stützen sich auf die arabischen und syrischen Quellen für das Mittelalter über den Ṭūr 'Abdīn. In den arabischen Quellen ist jedoch häufig nur von den Randstädten dieses Gebietes, wie Mardin, Hısn-ı Keyfa, Nusaybin und Cizre die Rede, dagegen vom eigentlichen und inneren Ṭūr 'Abdīn verhältnismäßig selten. In der Neuen Zeit schließen sich daran die Berichte der europäischen Reisenden, darunter ist CARSTEN NIEBUHR[2] der erste (1766). Während seiner Reise von Musul nach Diyarbekir berührte er den Ṭūr 'Abdīn an seinem Südrand und schrieb in seiner Reisebeschreibung

[1] M. STRECK, Ṭūr 'Abdīn, EI, IV, S. 942–3.

[2] Reisebeschreibungen nach Arabien und anderen umliegenden Ländern, Kopenhagen, 1778, II, S. 387–8.

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Dersi / Kitap ... Kütüphanede Mevcut m.

02 MAYIS 1994 07 TEMMUZ 1994

neben seinen eigenen Beobachtungen auch die Berichte auf, welche er hier über den Ṭūr 'Abdīn gehört hatte. Seinem Weg folgten viele andere, wie BUCKINGHAM[3] (1816) und SOUTHGATE[4] (1838) im nächsten Jahrhundert. Diesmal wurde aber auch der innere Teil des Landes von BADGER[5] (1842, 1844 und 1850), SANDRECZKI[6] (1850), TAYLOR[7] (1861–63), SOCIN[8] (1870), SACHAU[9] (1880), POGNON[10] (1891 und 1905) und anderen besucht. Im ersten Jahrzehnt dieses Jahrhunderts sind die alten Klöster des Ṭūr 'Abdīn von GERTRUDE BELL[11] untersucht worden. In seiner hervorragenden und reichhaltigen Arbeit benutzte PAUL KRÜGER[12] syrische Quellen neben den europäischen. Zur Zeit beschäftigt sich eifrig Dr. HELGA ANSCHÜTZ[13], deren Schriften zum Teil in den letzten Jahren schon erschienen sind, mit dem Ṭūr 'Abdīn. Die Arbeiten von JULES LEROY[14], HELLMUT RITTER[15] und ARTHUR VÖÖBUS[16], sowie OTTO JASTROW[17] hat man hier auch zu erwähnen.

[3] Travels in Mesopotamia, London, 1827, I, S. 339.

[4] Narrative of a Tour through Armenia, Koordistan, Persia and Mesopotamia, London, 1840, II, S. 268.

[5] The Nestorians and their rituals, London, 1852, I, S. 45–58, 63–9.

[6] Reise nach Mosul und durch Kurdistan nach Urumia, Stuttgart, 1857, I, S. 267–307.

[7] Travels in Kurdistan, in JRGS, XXXV, 1865, S. 21–58.

[8] Zur Geographie des Ṭūr 'Abdīn, in ZDMG, XXXV, 1881, S. 237–69.

[9] Reise in Syrien und Mesopotamien, Leipzig, 1883.

[10] Inscriptions sémitiques, Paris, 1907.

[11] The churches and monastries of the Tur Abdin, in M. v. BERCHEM und STRZYGOWSKI, Amida, Heidelberg, 1911, S. 224–62.

[12] Das syrisch-monophysitische Mönchtum im Ṭūr-'Ab(h)dīn, von seinen Anfängen bis zur Mitte des 12. Jahrhunderts, in Orientalia Christiana Periodica, Roma, 1938, IV, S. 5–46.

[13] Eine Reise zu den syrischen Christen am Rande des Taurus in der südöstlichen Türkei. – Beobachtungen zur Religionsgeographie, Religion und Volkskunde, in Kyrios, Berlin, 1967, VII, S. 41–51; idem, Die heutige Situation der westsyrischen Christen (Jakobiten) im Tur 'Abdin im Südosten der Türkei, in Ostkirchliche Studien, Würzburg, 1967, III, S. 150–99; idem, Zur Gegenwartslage der syrischen Christen im Tur 'Abdin, im Hakkarigebiet und im Iran, in XVII. Deutscher Orientalistentag, Vorträge, hrgb. von V. VOIGT, ZDMG, Supplementa I, Wiesbaden, 1969, S. 483–510.

[14] Moines et monastères du Proche-Orient, Paris, 1957; idem, Les manuscrits syriaques à peintures, conservés dans les bibliothèques d'Europe et d'Orient, Paris, 1964; idem, Recherches archéologiques sur les églises du Ṭūr 'Abdīn, in CRAI, 1967, S. 324–33; idem, L'état présent des monuments chrétiens du sud-est de la Turquie (Ṭūr 'Abdīn et environs), in Académie des Inscriptions et Belles Lettres, comptes rendus des séances de l'année 1968 (Novembre-Décembre), Paris, 1969, S. 478–93.

[15] Ṭūrōyo, die Volkssprache der syrischen Christen des Ṭūr 'Abdīn, Wiesbaden, 1967–71.

[16] History of asceticism in the Syrian Orient, a contribution to the history of culture in the Near East, Louvain, 1958–60; idem, History of the School of Nisibis, Louvain, 1965.

11 EYLÜL 1993

THE ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM [New Edition], Vol.III, 1971 LEIDEN, pp.

or spiritualization of the concept of God, as opposed to *tadjsīm*, the literal acceptance of the anthropomorphic phrases of the Ḳurʾān of which he so often accused the Almoravids. But there is nothing original in his religious ideas. He adopted those which suited him wherever he found them, including the Shiʿi notion of the impeccable (*maʿṣūm*) Imām, who he claimed to be. His theology is not important. His career followed a pattern, familiar in the Maghrib, of a charismatic personality being able briefly to unite groups who live normally in anarchical fragmentation. It is a question primarily of personalities, that of the Berber race and that of the leader, and doctrine is of minor importance. The role of ʿAbd al-Muʾmin in founding the Almohad state was as important as that of the Mahdi, though probably neither would have achieved anything without the other.

The writings attributed to the Mahdi consist of a collection of short pieces without organic unity or title gathered in a unique manuscript, and one or two letters of doubtful authenticity.

Bibliography: Al-Baydhaḳ etc., *Documents inédits d'histoire almohade*, éd. Lévi-Provençal, Paris 1928; ʿAbd al-Wāḥid al-Marrākushī, *al-Muʿdjib* ..., ed. Dozy, Leiden 1885, 128-39; Ibn al-Ḳaṭṭān, *Naẓm al-djumān*, ed. Maḥmūd ʿAlī Makkī, Tetuan n.d. (?1962), 3-132; Ibn al-Athīr, x, 400-7, tr. De Slane in Ibn Khaldūn, *Berbères*, ii, Appendix 5; Ibn Khallikān, No. 699, tr. De Slane, iii, 205; *Rawḍ al-ḳirṭās, sub annis* 514-24; Ibn Khaldūn, *ʿIbar*, vi, 225-9, tr. De Slane, *Berbères*, ii, 161-73; Ibn Ḳunfudh, *Fārisiyya*, Tunis 1968, 100; *Le Livre d'Ibn Toumert*, ed. Luciani, Algiers 1903 (*Aḳīda* and *Murshida*, tr. H. Massé, in *Mémorial Henri Basset*, Paris 1928, ii, 105).

A. Huici, *Historia política del imperio almohade*, Tetuan 1956, i, 23-105; H. Terrasse, *Histoire du Maroc*, Casablanca 1949, i, 261-81; I. Goldziher, *Materialien zur Kenntnis der Almohadenbewegung*, in *ZDMG*, xliv (1890), 168; idem, *Muhammed ibn Toumert et la théologie de l'Islam dans le Nord de l'Afrique au XIe siècle*, Preface to *Le Livre d'Ibn Toumert*.

(J. F. P. Hopkins)

IBN ṬUMLŪS, Andalusian physician and philosopher, whose full name was Yūsuf b. Aḥmad, with the *kunyas* Abu 'l-Ḥadjdjādj and Abū Isḥāḳ. He was known in mediaeval Europe under the name of Alhagiag bin Thalmus, and Nallino (cf. *RSO*, xiii, 170) considers that the name Ṭumlūs may be a corruption of Bartholomaeus or Ptolemaeus. He was born at Alcira in about 560/1164, was a pupil of Ibn Widāḥ al-Lakhmī and perhaps of Ibn Rushd (Averroes). He studied medicine and philosophy, and succeeded Ibn Rushd as personal physician to the Almohad caliph al-Nāṣir (595-610/1199-1214). He died at Alcira in 620/1223. A few years later, the family estates were shared out among the Christian conquerors. His biographers attribute to him the following works: (1) commentaries on *Analitika protera kai hystera* and on *Peri hermenecias* (Escorial[a] 649); (2) *De mistione propositionis de inesse et necessariae*; (3) *Kitāb al-madkhal li-ṣināʿat al-manṭiḳ* (*Introducción al arte de la lógica*, ed. with Sp. tr. by Asín Palácios, Madrid 1916); and (4) a commentary on Ibn Sīnā's *Urdjūza* on medicine.

Bibliography: Ibn al-Abbār, no. 2093; Ibn Abī Uṣaybiʿa, Beirut 1377/1957, ii, 81; Brockelmann, I, 606 (= 463), S I, 837; G. Sarton, *Introduction to the history of science*, ii, Baltimore 1931, 596, 500; M. Steinschneider, *Hebräischen Übersetzungen des Mittelalters*, Berlin 1893, 107, § 44, no. xxiii; Miguel Cruz Hernández, *Filosofía hispano-musulmana*, Madrid 1957, 249-66.

(J. Vernet)

IBN AL-ṬUWAYR, Abū Muḥammad ʿAbd al-Salām b. al-Ḥasan ... al-Ḳaysarānī al-Miṣrī (525-617/1130-1220), high-ranking official of the later Fāṭimids, wrote in the reign of Salāḥ al-Dīn a "History of the two dynasties", *Nuzhat al-muḳlatayn fī aḵhbār al-dawlatayn*, an important work now unfortunately lost, to which the great compilers of the Mamlūk period, Ibn al-Furāt, al-Maḳrīzī, al-Ḳalḳashandī, Ibn Taghrībirdī, and even before them Ibn Khaldūn, owe the most important part of their knowledge of the history of the later Fāṭimids and of the general institutions of the régime.

Bibliography: Cl. Cahen, *Quelques chroniques anciennes relatives aux derniers Fatimides*, in *BIFAO*, xxxviii (1937), 10-14 and 16, n. 1.

(Cl. Cahen)

IBN UDHAYNA [see ʿURWA B. UDHAYNA].

IBN ʿUḲBA [see MŪSĀ B. ʿUḲBA].

IBN AL-UKHUWWA, Ḍiyāʾ al-Dīn Muḥammad b. Muḥammad b. Aḥmad al-Ḳurashī al-Shāfiʿī, known as Ibn al-Ukhuwwa, author of a manual of *ḥisba*, enlarging, from an Egyptian point of view, that of the Syrian writer of the previous century, al-Shayzarī. It was published by R. Levy, with an analysis in English, under the doubtful title of *Maʿālim al-ḳurba fī aḥkām al-ḥisba* (*GMS*, n.s. xii, London 1938); according to the only biographical notice so far discovered, that by Ibn Ḥadjar (*Durar*, Ḥaydarābād no. 446), the author died in 729/1329, and nothing more is known of him.

Bibliography: In addition to the work mentioned above and the article ḤISBA, see M. Gaudefroy-Demombynes, *Sur quelques ouvrages de hisba*, in *JA*, ccxxx (1938), 449 f.

(Cl. Cahen)

IBN ʿUMAR [see ʿABD ALLĀH B. ʿUMAR; YAʿḲŪB B. ʿUMAR AL-MAGHRIBĪ].

IBN ʿUMAR, DJAZĪRAT, in Turkish Cezire-i Ibn Ömer or Cizre, today a frontier town between Turkey and Syria, is said to have been founded by and named after al-Ḥasan b. ʿUmar b. al-Khaṭṭāb al-Taghlibī (d. *ca.* 250/865). Its construction is attributed also to Ardashīr Bābakān. The ancient town was called in Aramaic Djazarta d'Kardū, a name which re-appears in Christian texts of the 16th and 17th centuries. It has been identified with the ancient Bāzabdā, where Alexander the Great crossed the Tigris; later this was one of the foremost points of the Roman advance mentioned by Ammianus Marcellinus (xx, xvii, i).

Situated in the Diyār Rabīʿa [*q.v.*] (37° 15′ N and 42° 5′ E), at 400 metres altitude, 125 kilometres downstream from the confluence of the Bohtan Su, to the west of Mount Djūdī [*q.v.*], Djazirat Ibn ʿUmar is on the Tigris at the point where its distance from the Euphrates is greatest. Emerging from the gorges of the Taurus, the Tigris then enters the Upper Djazīra, a flat region where the river flows more slowly. The city was built in a bend in the river, the two ends of which were joined at the narrowest point by a canal which is said to have been dug by al-Ḥasan Ibn ʿUmar. The site of the town thus became an island, whence its name of Djazīra; the force of the current turned the canal into the main bed of the Tigris, while the flow in the original river bed encircling the town dried up. The town also possessed a bridge, and was a river port in an island position; from this point the Tigris was navigable, and a

Cizre
DANİŞNAME-i CİHAN-ı İSLAM, Harf "B" Cüz. 3, 1372 TAHRAN.ss.908-41
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi
MÜZE-KÜTÜPHANE
ARALIK 1991

بازَبْدیٰ و باقَرْدیٰ و باسورین، آبادیهایی واقع در شمال موصل در خاک کنونی ترکیه نزدیک مرز سوریه. در کتابهای جغرافی‌نویسان اسلامی بازبدیٰ و باقردیٰ (یا "قردیٰ") و گاه باسورین با هم ذکر شده‌اند. گاهی این هر سه موضع را از "جزیرهٔ ابن‌عُمَر"* و گاهی این جزیره را از توابع ناحیه‌ای گفته‌اند که از این مواضع پدید می‌آمده است. آنچه مسلّم است نامهای بازبدیٰ و قردیٰ (باقردیٰ) و باسورین قدیمی است و نام جزیرهٔ ابن‌عمر در زمانهای بعد بر این سرزمین اطلاق شده است. یاقوت (ج ۲، ص ۱۳۸-۱۳۹) گمان می‌کند نخستین کسی که جزیرهٔ ابن‌عمر را عمارت کرده حسن‌بن‌عمربن‌خَطّاب تَغْلِبی است که بر این جزیره امارت داشته است (در اصل: "کانت له امرأة بالجزیرة" که درست نیست و باید به جای "امرأة"، "إمرَة" خواند). یاقوت زمان این شخص را در حدود ۲۵۰ هجری گفته است. اینکه وی عمارت جزیره را به حسن‌بن‌عمربن‌خطّاب نسبت می‌دهد درست نیست؛ زیرا این جزیره، با اشتمال بر مواضع بازبدیٰ و باقردیٰ، قدمت بیشتری دارد و، چنانکه خواهد آمد، تاریخ آن به قرن چهارم مسیحی و پیش از آن می‌رسد. یاقوت در وجه تسمیهٔ این سرزمین به جزیره گفته است که دجله بر این ناحیه جز از یک سو محیط بوده و مانند هلال (یا قوس) بر آن احاطه داشته است. فاصلهٔ میان دو انتهای قوس را کندند و بر آن آب انداختند و بر این آب آسیابهایی ساختند و، چون آب از هر سو بر این ناحیه محیط شد، آن را جزیره خواندند. هارتمان (ذیل "جزیرة ابن‌عمر") شبهه‌ای ندارد که این خندقی مصنوعی نیست بلکه از سرازیر شدن آب دجله از سویی به سوی دیگر (به طور طبیعی) پیدا شده است. این مجرا گاهی خشک می‌شود و با خشک شدن آن گودالی قوسی شکل پدید می‌آید. این عقیدهٔ هارتمان را قول بدلیسی (ص ۱۵۷) تأیید می‌کند. او (ص ۱۵۸) می‌گوید: "قلعه و بلدهٔ جزیره [ابن‌عمر] در ساحل رودخانهٔ شطّ‌العرب [مقصود دجله است] واقع شده، چنانچه در هنگام طغیان آب شطّ دو حِصّه گشته قلعه و شهر را میان گرفته می‌رود و سدّی عظیم از سنگ و آهک در بالای قلعه بسته‌اند که آب ضرری به عمارت و ابنیهٔ آنجا نمی‌رساند و همیشه تردّد مردم از آنجا به جِسر است [و] بدین واسطه موسوم به جزیرهٔ عمریه گشته". این جزیره را در زمان بدلیسی (قرن دهم و یازدهم) "جزیرهٔ عُمَرِیّه" می‌خواندند و به همین جهت تصوّر شده است که جزیره از بناهای عمر بن عبدالعزیز خلیفهٔ اموی است. بقایای جسری که شرف‌الدین بدلیسی از آن یاد می‌کند هنوز هم برجاست (هارتمان، همانجا) و محقّقان آن را از زمان ساسانیان می‌دانند، یعنی از زمانی که بازبدیٰ به موجب عهدنامه به دست ساسانیان افتاده بود.

جزیرهٔ ابن‌عمر اکنون با نام جیزره[1] در خاک ترکیه، در جنوب شرقی آناطولی، نزدیک مرز سوریّه، واقع است. طول شرقی آن از گرینیچ ۴۲ درجه و ۵ دقیقه و عرض شمالی آن ۳۷ درجه و ۱۵ دقیقه است (هارتمان، همانجا). جغرافی‌نویسان اسلامی طول آن را ۶۶ درجه و ۱۰ دقیقه (از شرق خالدات) و عرض آن را ۳۷ درجه و ۳۰ دقیقه گفته‌اند (قلقشندی، ج ۴، ص ۳۲۳). یاقوت بازبدیٰ را کوره (به معنی "استان" در اصطلاح قدیمی آن) می‌خواند و می‌گوید "بازبدیٰ و قردیٰ دو کوره از جزیرة ابن‌عمرند و بازبدیٰ در مغرب و باقردیٰ در مشرق آن واقع است و هر دو کوره در برابر هم قرار دارند". به گفتهٔ یاقوت، بازبدیٰ همچنین نام دیهی در برابر جزیرة ابن‌عمر است و همهٔ کوره را به نام آن دیه خوانده‌اند و کوه جودی و قریهٔ ثمانین، که در داستان نوح و کشتی او مذکور است، در نزدیکی آن است (ج ۱، ص ۳۲۱). پس، به گفتهٔ یاقوت، بازبدیٰ هم نام قریه و هم نام کوره یا ناحیهٔ وسیعی است و این معنی از شواهد تاریخی و جغرافیایی تأیید می‌شود. باز یاقوت در ذیل "قردیٰ" (ج ۴، ص ۳۲۲) می‌گوید: "قردیٰ و بازبدیٰ نام دو قریه در نزدیکی جبل جودی واقع در جزیره است و قریهٔ ثمانین هم در نزدیکی آن است". نیز یاقوت، از قول ابوالحسن جَزَری، می‌گوید که بازبدیٰ دیهی است در مغرب دجله که دیه‌های زیادی به آن افزوده می‌شود و درکنار دجله در مقابل جزیرة [ابن‌عمر] واقع است و قردیٰ در مشرق دجله و از توابع آن است که ولایت بزرگی قریب به ۲۰۰ قریه منسوب به آن است و از آن جمله جودی و ثمانین و فیروزسابور است. فیروزسابور دیهی بزرگ است و در آن آثار و عمارات زیادی دیده می‌شود. این دیه را فیشابور نیز خوانده‌اند (یاقوت، ذیل "فیشابور") که اختصار فیروزشابور است و ظاهراً یادگار زمانی است که شاپور دوّم ساسانی بر امپراتور روم پیروز شد و نواحی این سوی دجله را به خاک ایران ضمیمه کرد (سطور پایین). "کَفْرَزَمّار" هم ناحیهٔ وسیعی از اعمال بازبدیٰ و باقردیٰ بوده است (یاقوت، ج ۴، ص ۴۶۶). از گفتار قُدامه (ص ۲۴۵) برمی‌آید که قردی و بازبدیٰ در شمال موصل و از اَعمال آن بوده است و بر ناحیهٔ وسیعی اطلاق می‌شده است که جزیرة ابن‌عمر و باسورین دو قصبهٔ آن بوده‌اند و جبل جودی در قردیٰ و بازبدیٰ بوده است. مسعودی (۱۹۶۵، ج ۱، ص ۱۲۲) بازبدیٰ و قردیٰ را از اعمال موصل می‌خواند و در ذکر دجله و آبهایی که به آن می‌ریزد می‌گوید: رود خابور (خابور حَسَنیّه نه خابور فرات) از ارمنستان می‌آید و مصبّ آن در دجله میان باسورین و قبر سابور [درست: فیروزسابور] از بلاد قردیٰ و

1. Cizre

Cizre

THE ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM (New Edition), Vol. X, (Fasc. 173-174), 2000 LEIDEN, pp. 665-670

ern peak (5,200 feet) of the Djabal al-Nabī Hārūn is Aaron's grave (Ḳabr Hārūn), which is still a place of pilgrimage for the Bedouin.

Bibliography: Yāḳūt, iii, 559; Ṣafī al-Dīn, ii, 215; Masʿūdī, *Murūdj*, i, 93-4 = §87; Burckhardt, *Travels in Syria and the Holy Land*, London 1822, 429-30; Le Strange, *Palestine under the Moslems*, 74; Dalman, *Petra*, 1908, 15, 42, 168; idem, *Neue Petra-Forschungen*, 1912, 2, 8, 26.

(E. Honigmann-[C.E. Bosworth])

ṬŪR ʿABDĪN, "mountain of the [Christian] devotees", a mountainous plateau region of northern Mesopotamia, in early Islamic times coming within the province of Diyār Bakr [*q.v.*] and now, in the Turkish Republic, coming within the *il* of Mardin. It has been notable throughout the Islamic period for the survival—at least until the later 20th century—of a vigorous Syriac Christianity, with many churches and monasteries.

1. Geography.

Ṭūr ʿAbdīn stretches roughly from Mārdīn [*q.v.*] in the west to Djazīrat Ibn ʿUmar [*q.v.*], the modern Turkish town of Cizre, in the east. To its north and east, the Tigris forms the boundary up to the point where it is joined by the Batman Su. In its northwestern part lies the Koros Dağı. In the south, the borders of Ṭūr ʿAbdīn are well marked where the wall of the tableland slopes steeply, often precipitously, to the North Syrian plain, with the tableland looking from the desert like a strong barrier. Below this wall runs the historic road from Mārdīn to Naṣībīn [*q.v.*] (modern Nusaybin) and thence to northern ʿIrāḳ. Together with Ṭūr ʿAbdīn are usually included the mountains around Mārdīn, with the Mazı Dağı to its west and, separated by a pronounced depression, the basalt ridge of the Karaca Dağı. Its two modern urban centres are Mardin and Midyat (Aramaic: Midhyadh).

The average height of Ṭūr ʿAbdīn is in its central portion about 3,000-3,500 feet above sea-level. In the district between Midyat and Ḥiṣn Kayfā [*q.v.*] on the Tigris and in the mountains of Mārdīn, individual peaks reach 4,300 feet. In general, however, Ṭūr ʿAbdīn lacks any marked heights and looks everywhere like an undulating plain which is cut by deep and broad wādīs. The largest is the Wādī Khaltān, which flows into the Tigris at Finik (to the northwest of Djazīrat Ibn ʿUmar).

Ṭūr ʿAbdīn consists almost entirely of limestone, often with beds of marl. In places, however, we find angular basalt blocks scattered, which are of volcanic origin. Such outcrops of basalt are found especially in the east, towards Djazīra, where the basaltic Elimdagh rises as a continuation of the southern wall of limestone of Ṭūr ʿAbdīn, and also west of Mārdīn where the lava from the Karadja-Dagh flowed out. To the nature of the rock composing it, Ṭūr ʿAbdīn owes its many caves, which are often, as in ancient times, used as dwellings. Such caves are numerous, for example in the region of Midyat (mentioned as early as the Assyrian inscriptions), and notably at Ḥiṣn Kayfā, which is the regular troglodyte capital.

The eastern and western part of Ṭūr ʿAbdīn is in general characterised by an absence of trees, but in its centre, east of Midyat, a strip of forest runs from north to south. Here we have many small hills overgrown with stunted trees (dwarf oaks) and shrubs. As a result of the scarcity of forests and the fact that most of the rainfall sinks into the porous limestone, there is a serious scarcity of water in a large part of Ṭūr ʿAbdīn. For watering the cattle, water is collected in cisterns, often very old, and large ponds. The south has the most plentiful supply of water; there we find numerous springs and countless little streams running southwards through the hills, usually to disappear in the sands of the Mesopotamian plain at no great distance from the foot of the mountains. The streams that flow from the southern side of Ṭūr ʿAbdīn enter the river Djaghdjagh, which divides into two arms above Naṣībīn. The southern slopes of the Karadja Dagh, as well as the Mārdīn mountains, are drained by the Khābūr [*q.v.*] which receives the waters of the Djaghdjagh at al-Ḥasaka in northeastern Syria.

In spite of many barren patches and the generally unfavourable irrigation conditions, there are many stretches of ground which grow cereals well and excellent pastures, especially in the hollows which hold the fertile reddish-brown earth, and on the slopes of the little hills, which are preferably used for the vine. At the monasteries we find well cared-for vineyards. Terraces to which the soil has been carried have also been built to grow the vine and fruits. The people are exceedingly skilled in irrigating their fields. In addition to cereals (usually barley) and the vine, cotton and all kinds of fruits (especially very fine apricots) are grown. In the wooded portions of Ṭūr ʿAbdīn oak galls and manna resin are gathered, and are found in large quantities. A ridge west of Mārdīn, the Djabal al-ʿAfṣ, takes its name from the plentifulness of oak galls there (*ʿafṣ*). On the wines and other products of the soil of Ṭūr ʿAbdīn, see E. Prym and A. Socin, *Der neuaramäische Dialekt des Ṭūr ʿAbdīn*, Göttingen 1881, i, p. viii, and Cuinet, *La Turquie d'Asie*, ii, Paris 1892, 429.

Bibliography: For 19th and early 20th-century travellers who journeyed through the interior of Ṭūr ʿAbdīn, from Shiel (1836) to de Beaufort, Sandreczki, Goldschmid, Socin, Sachau, Lehmann-Haupt, Sir Mark Sykes, Gertrude Bell, etc., and the reports of American missionaries, see *EI*[1] art. *Bibl.*, and note A. Socin, *Zur Geographie des Ṭūr ʿAbdīn*, in *ZDMG*, xxxv (1881), 237-69. Of recent studies, see Naval Intelligence Division, Admiralty Handbooks. *Turkey*, London 1942, ii, 477-8, 572-3; W.C. Brice, *A systematic regional geography. South-West Asia*, London 1966, 136-7.

(M. Streck*)

2. History.

Ṭūr ʿAbdīn was already known to the Assyrians as the Kasiyari mountains; it is found thus called in the inscriptions of Adad-nirari I (1308-1275 B.C.) and Šulman-ašarid (Shalmaneser) I (1275-45). In Assyrian inscriptions we find, as well as Kasiyari, two other names apparently referring to parts only of Ṭūr ʿAbdīn: Ni-irbu, probably the central part of the massif, and Izala, the southern fringe and the Mārdīn region (whose name is also mentioned), the Syriac Īzəlā and Arabic Djabal Izal. The whole region corresponds roughly to τὸ Μάσιον ὄρος, Masius, of later Greek geographers like Arrian and Ptolemy.

The Aramaic name Ṭūr ʿAbdīn stems from the period when the massif had become a flourishing centre of Eastern church life and monasticism. The name appears in a Syriac *Lives of the Saints* from the time of the Emperor Julian (*r.* 351-63). Byzantine sources also note many fortresses in the region, built to face the frontier with Sāsānid Persia; these are listed e.g. in the *Descriptio orbis romani* of George Cyprius (beginning of the 7th century). In Byzantine sources we find the ethnicon Τουραβδηνός. The name appears in the Armenian geography of Moses Khorenac'i as Turabdin, apparently, however, denoting a restricted area, the southern fringes of Ṭūr ʿAbdīn (see Marquart, *Ērānšahr*, 141, 158), perhaps Izala.

MADDE 4 - 5 GÜN İÇİNDE İADESİNİ TAAHHÜT EDİLİR SONRA, GÖLEN KÜTÜPHANE 1 EKİM 2000

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKUMAN
16 Temmuz 2016
Cizre (030591)

الروضتین، بیروت، ۱۴۲۲ق/ ۲۰۰۲م؛ ابوعبید بکری، *معجم ما استعجم*، به کوشش مصطفیٰ سقا، بیروت، ۱۹۸۳م؛ ابوالفدا، *تقویم البلدان*، به کوشش رنو و دوسلان، پاریس، ۱۸۴۰م؛ همو، *المختصر فی اخبار البشر*، بیروت، ۱۳۷۵ق؛ ابویوسف، یعقوب، *الخراج*، بیروت، ۱۳۹۹ق/ ۱۹۷۹م؛ *اخبار الدولة العباسیة*، به کوشش عبدالعزیز دوری و عبدالجبار مطلبی، بیروت، ۱۳۹۱ق؛ اصطخری، ابراهیم، *مسالک الممالک*، به کوشش دخویه، لیدن، ۱۹۲۷م؛ ادریسی، محمد، *نزهة المشتاق*، بیروت، ۱۴۰۹ق/ ۱۹۸۹م؛ بازورث، ک. ا. *سلسله‌های اسلامی*، ترجمهٔ فریدون بدره‌ای، تهران، ۱۳۴۹ش؛ بدلیسی، شرف خان، *شرف‌نامه*، به کوشش محمد عباسی، تهران، ۱۳۴۳ش؛ بلاذری، احمد، *انساب الاشراف*، به کوشش سهیل زکار و ریاض زرکلی، بیروت، ۱۴۱۷ق/ ۱۹۹۶م؛ همو، *فتوح البلدان*، به کوشش دخویه، لیدن، ۱۸۶۶م؛ جوینی، عطاملک، *تاریخ جهانگشای*، به کوشش محمد قزوینی، لیدن، ۱۳۲۹ق/ ۱۹۱۱م؛ حازمی، محمد، *الاماکن*، به کوشش حمد جاسر، دارالیمامة للبحث و الترجمة و النشر، ۱۴۱۵ق؛ *حدود العالم*، به کوشش منوچهر ستوده، تهران، ۱۳۴۰ش؛ *الحوادث*، منسوب به ابن فوطی، به کوشش بشار عواد معروف و عبدالسلام رئوف، بیروت، ۱۴۱۵ق/ ۱۹۹۵م؛ دینوری، احمد، *الاخبار الطوال*، به کوشش عبدالمنعم عامر، قاهره، ۱۹۶۰م؛ ذهبی، محمد، *تاریخ الاسلام* (حوادث سالهای ۶۲۱-۶۳۰ ق)، به کوشش عمر عبدالسلام تدمری، بیروت، ۱۴۱۸ق/ ۱۹۹۸م؛ رشیدالدین فضل الله، *جامع التواریخ*، به کوشش بلوشه، لیدن، ۱۹۱۱م؛ رهر برن، ک. م، *نظام ایلات در دورهٔ صفویه*، ترجمهٔ کیکاووس جهانداری، تهران، ۱۳۵۷ش؛ شرف الدین علی یزدی، *ظفرنامه*، به کوشش محمد عباسی، تهران، ۱۳۳۶ش؛ شکیب ارسلان، *تعلیقات بر المختار* (نک: هم، صابی)؛ صابی، ابراهیم، *المختار من رسائل*، به کوشش شکیب ارسلان، بیروت، دارالنهضة الحدیثه؛ طبری، *تاریخ*؛ عزاوی، عباس، *تاریخ العراق بین احتلالین*، بغداد، ۱۳۵۷ق/ ۱۹۳۹م؛ غندور، محمد یوسف، *تاریخ جزیرة ابن عمر*، بیروت، ۱۹۹۰م؛ غیاثی، عبدالله، *تاریخ*، به کوشش طارق نافع حمدانی، بغداد، ۱۹۷۵م؛ قدامة بن جعفر، *الخراج*، به کوشش محمد حسین زبیدی، بغداد، ۱۹۷۹م؛ مسعودی، علی، *التنبیه و الاشراف*، به کوشش دخویه، لیدن، ۱۹۶۷م؛ *المعجم الجغرافی للقطر العربی السوری*، به کوشش مصطفیٰ طلاس، دمشق، ۱۴۱۱ق/۱۹۹۰م؛ مقدسی، محمد، *احسن التقاسیم*، به کوشش دخویه، لیدن، ۱۳۲۴ق/۱۹۰۶م؛ *الموسوعة العربیة*، دمشق، ۱۴۲۴ق/۲۰۰۳م؛ یاقوت، *بلدان*؛ یعقوبی، *تاریخ*، بیروت، دار صادر؛ یونینی، موسیٰ، *ذیل مرآة الزمان*، حیدرآباد دکن، ۱۳۷۴ق/ ۱۹۵۴م؛ نیز:
Britannica Atlas, 1996; EI².

محمدرضا ناجی

جَزیرهٔ اِبْنِ عُمَر، شهری کهن که امروزه در جنوب شرقی ترکیه نزدیک مرز سوریه و عراق در استان ماردین قرار دارد و مردم ترکیه آن را به اختصار جیزره[1] یا جِزره می‌خوانند.

در وجه تسمیهٔ آن روایاتی گوناگون در دست است. پاره‌ای بنای آن‌را به یوسف بن عمر، امیر عراقین (۱۲۱-۱۲۶ق/۷۳۹-۷۴۴م)، بعضی همچون ابن خلکان به عبدالعزیز بن عمر از مردم بَرقَعید از توابع موصل، و برخی نیز به اَوس و کامل، پسران عمر که ناشناخته‌اند، نسبت می‌دهند (ابن خلکان، ۳/۳۴۹-۳۵۰)؛ گاه نیز آن را جزیرهٔ ابن عماره (ابن ندیم، ۶۷) یا جزیرهٔ بنی عمر (قدامه، ۱۷۶) یا جزیرهٔ عمریه (بدلیسی، ۱۵۸) خوانده‌اند اما گزارشهای متعدد دیگر بنیادگذار شهر را حسن بن عمر بن خطّاب تغلبی می‌دانند که آن را بعد از ۲۰۰ق/۸۱۶ م و قبل از ۲۵۰ق/۸۶۴ م بنا نهاد (یاقوت، *بلدان*، ۲/۷۹؛ قس: ابن شداد، ۳(۱)/۲۱۳؛ دمشقی، ۱۹۰). اگرچه روایات یادشده جزیرهٔ ابن عمر را شهری نوبنیاد و اسلامی می‌دانند (نیز نک: ابن شداد، همانجا)، اما به‌نظر می‌رسد که دیرینگی آن به پیش از اسلام می‌رسد. برخی این شهر را همان قردی (باقردیٰ) یا بازَبدای کهن دانسته‌اند (ابن حوقل، ۲۱۹/۱؛ قس: یاقوت، همان، ۴۶۶/۱؛ EI², III/960). بنابر روایتی این شهر را اردشیر بابکان بر روی ویرانه‌های روستای کاسترا در کرانهٔ دجله در منطقهٔ بازبدی از نو بنیاد نهاد، و نامی ایرانی بر آن گذارد (غندور، ۱۵، ۶۲-۶۳؛ حمدالله،۱۰۳).

جزیرهٔ ابن عمر در کرانهٔ غربی (راست) رود دجله، نزدیک محلی که این رودخانه از خاک ترکیه بیرون می‌رود، واقع است («دائرةالمعارف...[2]»، VIII/37). رود دجله که از دره‌های تنگ کوههای توروس سرچشمه می‌گیرد، وارد بخش بالایی ناحیهٔ جزیره یا الجزیره (ناحیهٔ شمالی بین‌النهرین شامل دیار ربیعه، دیار مُضَر و دیار بکر) می‌شود که دشتی است پهناور و شهر در آغاز آن واقع است. جزیرهٔ ابن عمر در خمیدگی رودخانه بنا شده است، چنان‌که دو سوی آن در تنگ‌ترین نقطه با جویباری مرتبط می‌شود؛ از این‌رو، شهر موقعیتی جزیره‌مانند یافته، و نام‌گذاری شهر از اینجا ست (غندور، ۱۶، ۲۱؛ EI²، همانجا).

منابع اسلامی جزیرهٔ ابن عمر را ناحیه‌ای از دیار ربیعه (با مرکزیت موصل) دانسته‌اند که شهرهای قَیشابور، باعَیناثا، مُغیثه و زَوزان از اعمال آن بود و به فاصلهٔ ۳ روز راه (یا ۳۰ فرسخ) در شمال موصل قرار داشت و شهری بود بسیار آباد و حاصلخیز با درختان میوه و آبهای روان که بر آن آسیابهایی ساخته بودند. خندقی هلالی‌شکل گرد شهر کنده بودند که آب در آن جریان داشت (اصطخری، ۷۵؛ ابن حوقل، ۲۲۴/۱-۲۲۵؛ مقدسی، ۵۴، ۱۳۷؛ یاقوت، همان، ۷۹/۲، *المشترک*، ۱۰۲؛ ابن شداد، ۳(۱)/۵، ۲۱۳، ۲۱۶؛ ابوالفدا، ۲۸۲-۲۸۳؛ عبّاره، ۳ (۱)/۵). شهر دارای بارویی بود با ۳ دروازه (نک: ابن‌شداد، ۳(۱)/۲۱۳، ۲۱۴) و راهی پلکانی (باب البُوَیبة) در بیرون شهر که پیاده نظام از آن عبور می‌کردند (ابن اثیر، *الکامل*، ۱۴۴/۱۰). به‌جز جامع قدیم شهر، جامعی نیز بعداً توسط شِبل‌الدوله، از موالی ملک رحیم بدرالدین لؤلؤ حاکم موصل (۶۳۱-۶۵۷ ق/۱۲۳۴-۱۲۵۹ م)، ساخته شد. افزون بر این، ابن شداد از وجود ۸۰ مسجد کوچک، یک بیمارستان، ۱۴ حمام، ۳۰ بوستان درون باروی شهر و ۸ قلعه در اطراف آن یاد کرده است (۳(۱)/۲۱۴-۲۱۵).

با تغییر اوضاع سیاسی و نظام مالی، جزیرهٔ ابن عمر گاه از دیار مضر و گاهی از دیار بکر به‌شمار می‌رفت (غندور، ۱۸-۱۹).

در ۴۶۰م شاپور دوم منطقه‌ای را که بعداً جزیرهٔ ابن عمر نامیده شد، تصرف، و برای شهرها حاکمانی تعیین کرد. رومیها شماری از آن شهرها را بازپس گرفتند (نک: همو، ۲۶-۲۸). منطقهٔ

1. Cizre 2. *Türkiye*...

دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱۸ ، تهران، ۱۳۹۳ .
ISAM 246041